Yusuf Suresi Tefsiri

MISIR'A SULTANI KUYUDAN GELİR

YASİN PİŞGİN

İÇİNDEKİLER

Yusuf Misali / 7
GİRİŞ / 9
Ümit Kalpte İmanla Kaim Bir Nurdur / 9
Apaçık Bir Kitap ve Apaçık Âyetler / 12
Kur'ân Niçin Arapça Olarak İndirildi? / 16
Bu Kıssa Kıssaların En Güzelidir / 19
Her Şey Bir Rüya ile Başladı / 21
İnsanın Baş Belası: Şeytan / 24
Hz. Yakup Rüyayı Yorumluyor / 26
Bu Kıssa Bir Âyettir / 27

BÖLÜM 1
KUYUDAN MISIR'A

Bir Baş Belası Daha: Haset / 31
Şeytan Devrede / 35
Birazcık Vicdan / 37
Kardeşleri Hz. Yusuf'u Kıra Götürmek için Babalarından İzin İstiyorlar / 41
Hz. Yusuf Kuyuda / 44
Hz. Yusuf'un Kanlı Gömleği / 47
Hz. Yusuf Mısır Yolunda / 52
Hz. Yusuf Aziz'in Evinde / 54
Hz. Yusuf'a İlim ve Hikmet Veriliyor / 67
İffet Timsali Yusuf / 70
Hz. Yusuf Rabbinin Burhanını Gördü / 73
Hz. Yusuf'un İffet Gömleği / 75

BÖLÜM 2
HZ. YUSUF ZİNDANDA

Zindan Arkadaşları Bir Rüya Gördü / 89
Bir Peygamber Olarak ilk Tebliğ / 93
Zindan Arkadaşlarının Gördüğü Rüyanın Tabiri / 108

Şeytan Yine Sahnede / 116
Yine Bir Rüya / 120
Ben Nefsimi Temize Çıkar(a)mam / 137

BÖLÜM 3
HZ. YUSUF SARAYDA

Hz. Yusuf Zindandan Çıkıyor / 149
Ve Allah Hz. Yusuf'a Mısır'da Yetki Verdi / 151
Kardeşleriyle Hz.Yusuf'un İlk Buluşması / 156
Kardeşleri Babalarından Bünyamin'i İstiyor / 162
Hz. Yakup'un Oğulları Bünyamin'le Birlikte Yeniden Mısır'da / 172
Kenan Diyarına Bünyamin'siz Dönüş / 184
Sabr-ı Cemîl / 186
Hz. Yakup'un Oğulları Yine Mısır'da / 194
Hz. Yusuf'un Nübüvvet Gömleği / 204
Bir İtiraf ve İstiğfarın Düşündürdükleri / 214
Büyük Buluşma / 225
Nimetlerin İkrarı / 233
Ve Bir Dua: Allah'ım Beni Müslüman Olarak Öldür ve Salihlerin Arasına Kat / 249

SONUÇ / 257
Kur'ân Kıssaları Efsane Değildir / 257
Peygamberler Ücret İstemezler / 266
Görebilen için Yer Gök Âyet Dolu / 269
Vahiy ve Peygamber Olmadan Gerçek Bir İman Mümkün Değildir / 275
Azap Ansızın Gelir / 276
Bir Çıkış Yolu Arıyorum / 279
Kurtuluş Ancak Takva İledir / 284
Allah'ın Yardımından Ümit Kesme / 288
İbret-i Âlem / 289

Yusuf Misali

Vuslat yoldu, kahır doldu
Artık soldu, kurutuldu
Gül misali

Hicran kuyu, yok ki suyu
Hem kupkuru, ateş koru
Çöl misali

Bulut yerde, güneş nerde
Şimdilerde, göze perde
Çul misali

Yusuf benim, kuyu tenim
Hürriyetim, esaretim
Kül misali

Ey İlahım, dinmez ahım
Yok izahım, kapındayım
Kul misali

Ben hederim, hem kederim
Kaç ederim, elindeyim
Pul misali

Kalbe Karışık

GİRİŞ

Ümit Kalpte İmanla Kaim Bir Nurdur

Surelerin iniş sebepleri vardır. Bazen bir soru veya bir olay ya da olaylar bir âyetin ve hatta bir surenin inişine sebep olabilir. Yusuf suresinin iniş sebebiyle ilgili de birden fazla rivayet var. Bir rivayete göre Yahudilerin telkini ile Mekkeli müşrikler Peygamberimize, "İsrâiloğulları Mısır'a niçin gittiler?" şeklinde bir soru sordular. Müşrikler o dönemde çeşitli sebeplerle farklı coğrafyalara seyahatler yapıyorlardı. Bu esnada Ehl-i Kitap'la karşılaştıklarında, içlerinden bir peygamberin çıktığını ifade ediyorlar ve onu zora sokacak sorular konusunda onlarla istişare ediyorlardı. Onlar da müşriklere bu konuda akıl hocalığı yapıyorlardı. İşte bu sure müşriklerin Yahudilerden öğrendikleri böyle bir soruyu Hz. Peygamber'e yöneltmeleri üzerine inmişti. Bu, İsrâiloğullarının Mısır'a nasıl geldikleri sorusuydu.

Aslında müşriklerin Hz. Peygamber'i zor duruma düşürmek için Ehl-i Kitap'tan taktik almaları ve onların sordukları sorulardan dolayı bazı surelerin inmesi çok bilinen bir hususdur. Örneğin müşrikler bir defasında Nadr b. Hâris ile Utbe b. Muayt'ı Medine'deki Yahudilere göndermişlerdi. Yahudiler de Hz. Peygamber'e, Ashâb-ı Kehf'i yani geçmiş zamanlarda mağaraya sığınmış gençleri; Zülkarneyn'i yani dünyanın doğusunu ve batısını dolaşmış olan kulu ve ruhun mahiyetini sormalarını tavsiye etmişlerdi, bundan dolayı da Kehf suresi inmişti.

Yusuf suresinin inişiyle ilgili diğer bir rivayete göre de Müslümanlar, Resulullah'tan bir kıssa anlatmasını istemişler, bu istek üzerine de bu sure inmiştir. Surenin indiği dönem Peygamberimizin ve Müslümanların, müşriklerin ezalarına çokça maruz kaldıkları bir dönemdi. Hatta surenin, hicretin hemen öncesinde müşriklerin, Peygamberimizi öldürmeyi, sürgün etmeyi ve hatta hapsetmeyi planladıkları sırada indiğini söyleyebiliriz. Bu sure aynı zamanda hem Hz. Peygamber'i hem de Müslümanları teselli etmek ve onların mücadele azimlerini artırmak gibi bir amaç da taşımaktadır. Sure müşriklerin baskıları ve işkenceleri karşısında Efendimize ve ashâbına bir ümit ışığı olmuştur. Çünkü bu sure Hz. Yusuf'un kuyudaki mahrumiyetten Mısır'daki hakimiyete, orada vezirlik makamına ulaşmasındaki sıkıntılı süreçleri anlatırken her karanlığın ardında bir sabahın, her sıkıntıdan sonra bir felahın, yerleri ve gökleri sevk ve idare eden bir ilahın varlığını, her türlü zorluk karşısında O'na inanılması ve dayanılması gerektiğini bildirmektedir. Hani şair diyor ya;

"Başlarında kemikten bir külah var
Ellerinde demirden bir silah var
Zulmedildim diye gamlanıp durma
Zulmetsinler, sana sahip İlah var
Allah yardımcıdır sana Allah yâr

Ta zamandan içeri bir zaman var
Ta ateşten içeri bir yanan var
Unutuldum diye gamlanıp durma
Unutsunlar, seni daim anan var
Allah yardımcıdır sana Allah yâr."

Yusuf kıssası da bir bakıma sabrettikleri takdirde Peygamberimize ve ashâbına, Hz. Yusuf'a verilmiş olan mükâfatın bir benzerinin verileceğini ve müşriklerin kendilerine boyun eğeceğini müjdelemektedir. Belki de kıyamete kadar; Peygamberlerin, Hz.

Muhammed'in (sav), ashâbının, şehitlerin ve salihlerin yolu olan sırat-ı müstakime sımsıkı uyan bütün Müslümanları da müjdeliyor. Eninde sonunda güzel son muttakilerindir: وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ Yani "Sen doğru dur. Eğri eninde sonunda belasını bulur."

Nitekim hicretten sekiz sene sonra Peygamberimiz Allah'ın izni ve inayetiyle Mekke'yi fethetti ve bütün müşrikler Hz. Yusuf'u kuyuya atan kardeşlerinin ona boyun eğdiği gibi Peygamberimize boyun eğdiler. Hatta kıssanın mesajı ve hakikati Peygamberimizin hayatında öyle benzer bir şekilde tecelli etmiştir ki fetihten sonra Hz. Peygamber Kureyşlilere, Hz. Yusuf'un Mısır'da kardeşlerine söylediği sözün aynısını söylemiştir: "Bugün size kınamak yok, Allah sizi affetsin! O, merhametlilerin en merhametlisidir." (Yusuf, 92) Yani peygamberlerin sadece kaderleri ve kederleri değil, aynı zamanda karakterleri, tepkileri, duygu, düşünce ve aksiyonları da birbirine benziyor. Çünkü kaynakları bir, dinleri bir, mücadele üslupları birdir; usulleri erkanları bir, hedefleri bir. Çünkü onlar Allah'ın elçileridir. Çünkü onları terbiye eden ve görevlendiren Azîz ve Celîl olan Allah'tır.

Kur'ân'ın kıssalarla ilgili genel üslubu, bir kıssayı giriş, gelişme ve sonuç şeklinde yekpare olarak anlatmak değildir. Kur'ân genellikle peygamberlerin kıssalarını bağlamın gerektirdiği mahiyette ve miktarda söz konusu eder. Bundan dolayı biz bir kıssanın bağlama göre Kur'ân'ın çeşitli surelerine serpiştirildiğini görürüz. Oysa bu surede anlatılan Yusuf kıssası Peygamber Efendimize tek celsede iniyor. Bu çok enteresan. Kur'ân, genel üslubunu bu surede terk etmiştir. Kur'ân'ın giriş, gelişme ve sonuç şeklinde bir konuyu başından sonuna kadar anlattığı tek sure Yusuf suresidir. Kıssada muhteşem bir akış, insanı derinden etkileyen bir aksiyon göze çarpar. Okuyucuyu düşündürmek ve olayın içine çekmek için kıssa anlatılırken olayın bazı kareleri düşürülür. Bu da insanın düşünce ve hayal gücünü devreye sokar, insanı adeta bir girdap gibi içine çeker ve adeta olayın parçası kılar. Ve insan Mushaf'ın kapağını kapattığında kıssanın mesajı adeta insanın hayatının bir

parçası olur. Yani insan düşünerek ve kendini vererek bu kıssayı okuduğunda kıssa ile kendi ruhu arasında bir med-cezir yaşar. Aslında Kur'ân'daki bütün surelerde bu duygu benzer şekilde tecrübe edilirken bu durum Yusuf suresinde daha da belirgindir.

Apaçık Bir Kitap ve Apaçık Âyetler

الٓر تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ

"Elif-lâm-râ. Bunlar apaçık kitabın âyetleridir."
(Yusuf, 1)

Âyet "Elif, lâm, râ" diye başladı. Bu harflerin adı hurûf-i mukattaadır. Bu, kesik harfler demektir. Bu harflerin manasını Efendimiz izah etmemiştir. Bu sebeple de alimler farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu harfler muhtelif şekillerde çeşitli surelerin başında bulunur. Hz. Ebubekir (ra), "Her kitabın bir sırrı vardır, bu kitabın sırrı da bu harflerdir." demiştir. Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır merhumun güzel bir yorumu vardır. Der ki: "Bu harfler Peygamberimizin kulağında çınlayan ve Onun kalbinde birtakım manaları inşa eden vahiy sesleridir. Onların manasını yalnızca Allah ve Peygamberi bilir."

Bu tür âyetlere "müteşabih âyetler" denir. Müteşabih kelimesinin temel anlamı bilinemezlik ve belirsizliktir. Bu ifade, delalet ettiği mana tam olarak idrak edilemeyen âyetler için kullanır. Şöyle ifade edelim: Kur'ân insana geldiği için beşerî ama Allah'tan geldiği için ilahi; şehadet âlemine indiği için maddi fakat gayb âleminden geldiği için manevi ve metafizik bir mahiyet taşır. Bu sebeple de Kur'ân âyetlerinin konusu yalnızca aklî değil, aynı zamanda madde ve akıl üstü sahadır. Yani biz bu dünya şartlarında hiçbir zaman ruhun, surun, ölüm sonrası hayatın mahiyetinden bahseden âyetleri tam olarak idrak edemeyeceğiz. Bu durum Kur'ân'ın insan üstü bir kaynaktan gelmiş olmasının kaçınılmaz sonucudur. Bu tür âyetler mutlak bilinemez bir konuyu içerdikleri için "mutlak müteşabih" diye isimlendirilir.

Bazen de âyetlerde bilinemezlik dilsel sebeplere ya da Kur'ân'ın mucizevi olarak işaret ettiği ve ilmin ilerlemesiyle keşfedilecek bazı kevnî hakikatlere dayanıyor olabilir. Bu tür âyetler izafi bir bilinmezlik taşıdığı için "izafi müteşabih" olarak isimlendirilir. Mesela, "Göğü kudretimizle biz kurduk ve şüphesiz biz (onu) genişletmekteyiz." (Zâriyât, 47) âyeti, insanlığın son yüzyılda keşfettiği genişleyen uzay gerçeğine delalet etmektedir. Bu, Kur'ân'ın mucizevi yönlerinden biridir. Müteşabih âyetlerin bu iki türünü düşündüğümüz zaman diyebiliriz ki mutlak mütaşabih âyetler kalbin teslimiyetini amaçlarken izafi müteşabihler ise aklın tefekkürünü hedeflemektedir. Elmalılı'nın ifadesiyle Allah ile Peygamberimiz arasında bir sır olan "elif, lâm, râ" gibi kesik olarak okunan ve bazı surelerin başında yer alan bu âyetler mutlak müteşabih bir yapı sergiler. Bize de "Allâhu a'lem bi's-savâb/Doğrusunu Allah bilir." demek düşer.

Daha sonra "Bunlar apaçık kitabın âyetleridir." buyurdu. Kitap dedi, kitap demesinin bir anlamı vardır. "İki kapak arasında belirli ve planlı, başı ve sonu belirli bir metin..." Yani başlangıcı ve sonu olan belli bir şey anlıyorum. Başı belli, sonu belli ve daha vahiy ilk indiği andan itibaren Allah, halen vahyedilmekte olan Kur'ân için "kitap" ifadesini kullanıyor. Bunun anlamı şudur: Bu kitap ilk âyeti ve son âyeti Allah'ın katında belli olmak üzere başlangıcı, sonu, içeriği, hacmi, haddi hududu, âyet sayısı belli bir şekilde, Allah tarafından takdir edilmiş ve belirlenmiş bir metindir. "Kur'ân bir kitaptır." Kitap ismini ona veren Allah'tır. Vahyin peyderpey iniş sürecinde bile Kur'an, Allah tarafından kitap olarak isimlendirilmiştir. Kulun katında, nüzul sürecinde her ne kadar haddi hududu, son âyeti bilinemese de Allah'ın katında, ilm-i ezelîde malum bir kitaptır Kur'an.

Kitabın metafizik alemde Levh-i Mahfuz'daki varlığına muhtelif defalar Kur'ân'da işaret edilmesinin bir sebebi de budur. بَلْ هُوَ قُرْاٰنٌ مَجِيدٌ فِي لَوْحٍ مَحْفُوظٍ (Burûc, 21-22) diyor mesela. "Şüphesiz o (asılsız

saydıkları kitap) şanı yüce bir Kur'ân'dır; Levh-i Mahfuz'dadır." Ya da إِنَّهُ لَقُرْاٰنٌ كَرِيمٌ فِي كِتَابٍ مَكْنُونٍ لَا يَمَسُّهُۤ اِلَّا الْمُطَهَّرُونَ (Vâkıa, 77-79) "Kuşkusuz o, değeri çok yüce Kur'ân'dır. (Aslı) korunmuş bir kitaptadır. Ona ancak tertemiz olanlar dokunabilir." buyuruyor. Yani bu sure Mekke'de inmiş ve Kur'ân halen nazil oluyor olmasına rağmen Allah'ın Kur'ân'ı kitap olarak isimlendirmesi çok anlamlıdır. Yani Allah'ın takdir ettiği bir metin var ve bu metin birtakım olayları iniş sebebi olarak seçerek, o olaylar üzerinde indirilerek 23 yıllık süreç içerisinde tamamlanıyor. Bu yaptığımız tahlil şu açıdan oldukça önemlidir:

Tarihselci yaklaşıma göre, yeryüzünde bir olay oluyor, bunun üzerine gökyüzünden bir âyet iniyor. Yani bu yaklaşıma göre onlara göre vahyi belirleyen şey olgudur. Tarihselcilere göre haşa Allah'ın, Kur'ân hakkında bir planı, onun ne zaman tamamlanacağı konusunda bir hükmü yoktur. Onlara göre vahiy nüzul ortamında meydana gelen hadiselere göre plansız ve gelişigüzel bir şekilde iniyor. Tarihselciler Kur'ân'ı olgu ve olaylarla böyle ilişkilendirdikleri için Kur'ân'ın tamamen tarihsel olduğunu yani bugünü bağlamadığını iddia ediyorlar. Allah halen inmekte olan Kur'ân'ı kitap olarak isimlendirmekle, onun kendi katında ilk âyeti ve son âyeti kendi Zat'ı tarafından belirlenmiş ilahi bir kelam olduğunu, onun, şartların ve olayların zorunlu bir sonucu olmadığını ifade ediyor. Ben nüzûlü devam eden ilahi kelamın bizzat Allah tarafından kitap olarak isimlendirilmesinde çok özel bir mana daha hissediyorum: Kur'ân tarihten doğmaz, tarihe doğar.

Yusuf suresinin ilk âyetinde Allah Kur'ân'ın "mübîn" olduğunu söyledi. Bilindiği üzere Allah pek çok âyette Kur'ân'ın "mübîn" bir kitap olduğunu ifade ediyor. Modern ve postmodern yaklaşımlar bu âyetleri; Kur'ân'ın lafzının manaya delaletinin kat'i olduğu, dolayısıyla da sünnet de dâhil olmak üzere hiçbir harici kaynağı gerektirmediği şeklinde yorumluyorlar.

Sözü uzatmadan söyleyiverelim: Kur'ân'ın "mübîn" olması demek; onun kaynak, i'câz, amaç ve değer bakımından Allah kelamı olduğu besbelli bir kitap olması demektir. Yoksa onun "mübeyyin"; yani harici bir beyanı gerektirmeksizin bütün konuları bizzat kendisinin beyan etmesi demek değildir. Özellikle bazı modernist yaklaşımların "mübîn" ifadesini "mübeyyin" kelimesiyle açıklamaları ve böylece Kur'ân'ın bir gazete kupürü gibi okunup anlaşılabileceğini iddia etmeleri etimolojik bir illüzyondur. "Kitâb-ı Mübîn" demek "Kitab-ı Mübeyyin" demek değildir.

Başka bir deyişle Kur'ân; Hz. Peygamber'in beyanını gerektiren bir yapıya sahiptir. Bu gerçek Kur'ân'da şöyle ifade edilmektedir: "(O peygamberleri) apaçık belgeler ve kitaplarla gönderdik. İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman ve onların da (üzerinde) düşünmeleri için sana zikri indirdik." (Nahl, 44)

Âyette geçen لِتُبَيِّنَ fiilinin öznesi Hz. Peygamber'dir. Nesnesi ise"مَا نُزِّلَ اِلَيْهِمْ "insanlara indirilen şey"dir ki; o da Kur'ân'dır. Âyetin iç bütünlüğüne göre; açıklanan şeyle, açıklayan şeyin birbirinin aynı olmaması gerekir. Aynı olduğu takdirde; izahı gerektiren bir şeyi, bizzat kendisiyle açıklamış oluruz ki, bu apaçık bir çelişkidir.

Bu sebeple bazı müfessirler, Kur'ân'ı açıklaması için Hz. Peygamber'e indirilen ve âyette, "الذِّكْر / zikir" olarak ifade edilen şeyin onun, vahyi açıklamasını sağlayan bir "ilim" olduğunu söylemişlerdir. Bu ilim Hz. Peygamber'e kitapla beraber verilen "hikmet" yani "sünnet-i seniyye"dir. Bu yönüyle sünnet, Kur'ân'ın anlaşılmasına hizmet eden ilimlerin başında gelir. Hz. Peygamber'in; "Bana Kur'ân'la birlikte onun bir benzeri de verildi" (Ebû Dâvûd, Sünnet, 6) hadisiyle kastettiği de yukarıdaki âyette geçen "zikir"dir.

Âyetin sonunda "zikir"in indiriliş amacıyla ilgili olarak "وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ /umulur ki düşünürler" şeklindeki ifade de bir bakıma insanın vahyi ve var oluşu amacını anlama konusundaki sağlıklı

tefekkürünün, Hz. Peygamber'e verilen bu ilimle; yani sünnet-i seniyye ile sıkı sıkıya bağlantılı olduğunu göstermektedir.

Yani;

Kalbine Kur'ân indirilen Hz. Peygamber'in beyanı olmaksızın Kur'ân'ı anlama ve açıklama yükünün altına giren her akıl; sağlıklı tefekkürün en önemli kıstasını zayi ettiği için Kur'ân'a göre daha ilk kertede ma'lûldür.

Bu kitapta yer alan bütün ifadeler kaynak, i'câz, amaç ve değer bakımından Allah kelamı olduğu besbelli bir kitabın âyetleridir.

Kur'ân Niçin Arapça Olarak İndirildi?

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْءاناً عَرَبِياً لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

"Anlayabilesiniz diye biz onu Arapça bir Kur'ân olarak indirdik." (Yusuf, 2)

Bu soru ve buna verilecek cevap gerçekten çok önemli. Ve akla ilk gelen cevap şudur: وَمَآ اَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ اِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِه (İbrahim, 4) "İstisnasız her peygamberi kendi kavminin diliyle gönderdik ki onlara açık açık anlatsın." Yani Peygamberimiz Arap'tı. Onun için de Kur'ân Arapça indi. Başka bir deyişle vahyin ilk muhatabı olan Peygamberimiz Arapça konuşuyordu, muhatap toplum da Araplardı. Ben diyorum ki Mekke orada olduğu halde, Kâbe orada olduğu halde niçin Allah, tarih boyunca Arapça hiçbir kitap indirmedi? Niçin Arapçayı özellikle bekletti? Bir dil düşünün ki Kur'ân'dan evvel kendisiyle hiçbir kutsal kitap indirilmemiş ve Kur'ân kendisiyle indirildikten sonra da bir daha kıyamete kadar başka hiçbir dilde, hiçbir kutsal kitap indirilmeyecek. Bu düşünce son ilahi kelamı önceki kutsal kitaplardan ayıran birtakım özelliklerin olduğunu ve yapısı itibariyle Arapçanın Kur'ân'ın bu özelliklerini taşımaya elverişli bir dil olduğunu ortaya koymaktadır.

Kur'ân'ı önceki kutsal kitaplardan ayıran üç temel özellik: Bozulmayacak olması, evrensel olması ve mucize olmasıdır. Önceki

kutsal kitapların hiçbirinde bu üç özellik yoktur. Arapçayı son ilahi vahyin dili yapan şey Arapçanın bu üç özelliği kaldırabilecek güçte bir dil olmasıdır.

Dil, Allah'ın varlığının en önemli delillerinden biri olarak Kur'ân'da zikredilir. O, yalnızca insanların birbirleriyle iletişimini sağlamaz; aynı zamanda yaratanla yaratılan arasında da bir iletişim görevi görür. Yüce Allah bu iletişimi sağlamak için, vahye muhatap olan toplumun ve o topluma gönderilen peygamberin konuştuğu dil aracılığıyla vahyini indirmiştir. İnsanları batıldan hakka sevk etmek için indirilmiş ilahi hakikat çağrısı olan vahiy, ahlaki erdemleri ve yüksek hakikatleri insanların idrakine taşımayı amaçlamış; bu da tarih boyunca dil-vahiy ilişkisini belirleyen ana çerçeveyi oluşturmuştur. Bu çerçeveye göre Yüce Allah, son kitabı olan Kur'ân'ı, Arapların içinden seçtiği Hz. Muhammed'e (sav) Arapça olarak indirmiştir. Kur'ân'ı incelediğimizde, gerek Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'in Kâbe'yi inşa ettikten sonra yaptıkları dua, gerekse Hz. İsa'nın Hz. Peygamber'in ismini bile İsrâiloğullarına bildirmesi, Hz. Muhammed'i son peygamber olarak belirleyen İlahi iradenin kadim risalet devirlerindeki bir tecellisi olarak kabul edilebilir. Hatta geçmişte her ümmete bir peygamber gönderilirken, Araplara Arapça herhangi bir kitabın indirilmemesi, toplumun da son ilahi kitabın ilk muhatapları olarak seçilmiş olmalarının bir sonucu olup, son peygamberin seçimiyle doğrudan ilgilidir.

Şu halde Arapçanın son ilahi kitap için seçilmiş bir dil olduğunu söyleyebiliriz. Bu seçimin hikmetleri üzerinde düşündüğümüzde; Kur'ân'ın, kendisinden önceki ilahi kitaplardan farklı birtakım özelliklere sahip olduğunu ve Arapçanın bu özellikleri yüklenmeye elverişli birtakım kabiliyetleri bünyesinde barındırdığını ifade etmemiz uygun olacaktır. Kur'ân'ı önceki kutsal kitaplardan ayıran en önemli özelliği; söz dizimi, harfler ve harekeler arasındaki insicam ve söz dizimiyle mana arasındaki irtibat dengesinin en üst düzeyde kurulması bakımından mucize olmasıdır. Bu i'câz özelliği, Hz. Peygamber'in vefatından sonra Kur'ân'ın canlılığının

ve insanlar üzerindeki tesirinin en güçlü amili ve onun Allah katından gönderilmiş bir hakikat çağrısı olduğunun en açık kanıtıdır.

Arapçanın kelime hazinesi, sahip olduğu belagat ve fesahat kabiliyetinin, Kur'ân'ın bu i'câz özelliğine tekabül ettiği açıktır. Kendisinden sonra başka bir ilahi kitabın olmaması sebebiyle Kur'ân'ın kıyamete kadar tahriften korunması da bir zorunluluktur. Bu bağlamda güçlü morfolojik yapısıyla Arapçanın, Kur'ân'ın tahriften korunmasını sağlayan unsurlardan biri olduğunu söyleyebiliriz. Kur'ân'a has özelliklerden bir diğeri de onun bütün insanlar için bir uyarı olmasıdır. Son ilahi mesajı bütün insanlara ulaştırma konusunda Arapça, özel bir fonksiyon üstlenmiş; kulaklara ve ruhlara tesir eden ahenkli, besteli ve ritmik yapısıyla İslam'ın hızla yayılmasına katkıda bulunmuştur.

Bir de bu âyetten bizim için akletmenin ölçüsü olarak bir hakikat çıkıyor. Kur'ân üzerinde akletme faaliyeti, onun Arapça olmasıyla ilişkilendiriliyor. Buna göre bir insan Latinize olmuş haliyle Kur'ân'ı yüzlerce defa okusa Arapçasından okuduğu zaman alacağı o feyzi, o neşveyi, o ufku alamaz. Kur'ân üzerinde gerçek bir akledişin vuku bulabilmesi için kârinin Arapçayı bilmesi bir zorunluluktur. Peki Arapça bilmeyen diğer insanlar ne olacak? Diğer insanlar irşat edilecek, hakikatler anlatılacak. Peygamberimizin varis edindiği alimler Onun bıraktığı Kur'ân ve sünnet mirasını insanlara tebliğ ve talim edecekler. Bunun başka yolu yoktur. Sanayide akşama kadar çekiç sallayan, bir inşaatta dur durak dinlemeden çalışan bir Müslüman'a "Sen de Kur'ân'ı Arapçasıyla, tefsir usulüyle, Kur'ân tarihiyle bileceksin. Sen nasıl Müslüman'sın?" demek fıtratta ve gerçek hayatta hiçbir karşılığı olmayan kuru bir idealizmdir. Bu söylem "Sağlığını koruman için tıp okuyup doktor olman gerek." demeye benzer. Herkes doktor olmaz, olamaz. Bazıları doktor olur ve Allah'ın izniyle diğerlerine şifa verir. Herkes de âlim olamaz, bir müfessir edasıyla Kur'ân'ın tefsirini bilemez. Her insanın hiçbir doktora gerek kalmayacak şekilde tıp öğrenmesi nasıl muhal ise hiçbir alime muhtaç olmayacak şekilde her Müslüman'ın kendi

kendine Kur'ân'ı anlaması ve tefsir bilmesi de öyle imkansızdır. Çünkü Kur'ân'ı Allah'ın muradına uygun bir şekilde çelişkilerden uzak olarak anlayabilmek başta Arapçanın olduğu ve adına ulûmu'l-Kur'ân denilen bir ilimler bileşkesini bilmeye bağlıdır. Yani bir düşünelim: Avamla havas her zaman bir hakikati aynı şekilde anlar mı? Sen yıldızı gördüğünde senin hissettiğin, algıladığın şeyle, bir astrofizikçinin baktığında anladığı şey aynı mıdır?

Bu Kıssa Kıssaların En Güzelidir

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ اَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَٓا اَوْحَيْنَٓا اِلَيْكَ هٰذَا الْقُرْاٰنَ وَاِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهٖ لَمِنَ الْغَافِلِيْنَ

> "Biz bu Kur'ân'ı sana vahyetmekle (başka konular yanında) en güzel kıssayı da anlatıyoruz. Gerçek şu ki, sen daha önce bunları bilmiyordun." (Yusuf, 3)

Kıssaların Kur'ân'da bulunma sebeplerinden biri de Peygamberimizin nübüvvetinin mucizevi yönünü, onun gerçek peygamber olduğunu ortaya koymaktır. Çünkü Kur'ân'da geçmişte yaşanmış ve normal şartlarda sıradan bir insanın bilmesi mümkün olmayan hadiselerin anlatılması, Kur'ân'ın mucizevi yönlerinden biridir. Müşrikler Peygamberimizi gayet iyi tanıyorlardı, Onun bu kıssayı bilmediğini çok iyi biliyor ve onu buradan vurmak istiyorlar ve bu sebeple Ona "İsrâiloğulları Mısır'a niçin gittiler?" diye soruyorlar. O anda Peygamberimize vahiy geliyor. Ve mükemmel bir belagat ve mucizevi bir üslupla bu sure iniyor. Aslında Hz. Peygamber'i zora sokmak için sorulan ve cevabını Peygamberimizin bilmediğinden emin oldukları bu soru Allah tarafından cevaplanınca onların iman etmeleri gerekiyordu. Çünkü okuması yazması olmayan, Arapçadan başka bir dil bilmeyen, İsrâiloğullarının Mısır'a gitmeleriyle ilgili hiçbir malumata sahip olmayan Peygamberimizin, vahye dayanmadan, Allah'tan gelen bir malumat olmadan, tarihi gerçeklerle

uyumlu böyle mükemmel bir kıssayı anlatması mümkün değildir. Şu halde müşriklerin iman etmeleri gerekirdi ama öyle olmadı.

Fahreddin Er-Râzî'nin bir sözü vardır: "Bir insan iç niyetini, iradesinden doğan iç fiilini (amel-i bâtın) değiştirmediği müddetçe Allah onu değiştirmez." Şüphesiz bu tespit "Şüphesiz ki, bir kavim kendi durumunu değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez." (Ra'd, 11) âyetinin bahsettiği hakikatin bir ifadesidir. Yasin suresinde bazı kimselerin önlerinden bir set, arkalarından bir set çekildiğinden bahsedilmesinin sebeplerinden biri de budur. Kalbin mühürlenmesinin sebebi budur, kulaklardaki ağırlığın, gözlerdeki perdenin sebebi budur. İnsan iç halini, kararlarını, niyetlerini değiştirmedikçe hikmet ve hakikat ona tesir etmiyor; âyet tesir etmiyor, mucize tesir etmiyor.

Hicr suresi 14. ayette Allah (cc) şöyle buyuruyor: "Onlara gökten bir kapı açsak da oradan yukarı çıksalar, yine de 'Herhalde gözlerimiz perdelendi, hatta bize büyü yapılmış olmalı!' derler." (Hicr, 14) Peygamberimiz üzülüyor insanlar iman etmiyorlar diye. Allah diyor ki: "Biz onlara gökten bir kapı açsak ve onlar yükselmeye devam etseler, miraca çıksalar, "Yine de 'Herhalde gözlerimiz perdelendi, hatta bize büyü yapılmış olmalı!' derler..." İnsan en son gözüne inanır. Gözüne inanmayan bir adamın gönlünü hiçbir şeye inandıramazsınız. Benim insan hakkında Kur'ân'dan anladığım en külli hakikatlerden biri de budur. Gözüne inanmayan bir adamın gönlünü hiçbir şeye ikna edemezsin, inandıramazsın, iman ettiremezsin. Adam gözüne inanmıyor. "Allah'ı gözümle görsem inanmam." diyen ateistler var. Bu tam bir dalalet ve sapkınlık halidir, bu dermansız dertlerin en belalısıdır.

Bu kıssa Allah'ın vahiy yoluyla Peygamberimize bildirdiği ve Onun daha önce hakkında bilgi sahibi olmadığı kıssaların en güzelidir. Âyetteki ifadesiyle "ahsenu'l-kasas"tır. Aslında "kasas" anlatmak demektir. Arapçada anlatmak anlamına gelen kasas, anlatılan anlamına gelen "kıssa" manasını da ifade ettiği için bu

tamlama kıssaların en güzeli manasını da ifade eder. Hz. Yusuf'un kıssası, tek celsede, tek surede ve oldukça ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı için daha önce de ifade ettiğim gibi Kur'ân'ın diğer kıssalarından farklı bir nitelik taşımaktadır.

İnsana ve hayata dair pek çok hikmetin oldukça yoğun bir şekilde zikredilmesi, kıssanın bütününde görülen sabır-selamet ilişkisi ve güzel sonun ancak muttakiler için olduğunun en veciz şekilde vurgulanması, suç ile cezanın, pişmanlıkla affın, mecazi aşk ile hakiki aşkın, ayrılıkla kavuşmanın, hüzünle sevincin, dua ile çabanın, sıkıntı ile umudun, bilgi ile cehaletin, bilge ile cahilin, arif ile gafilin, itaat ile isyanın, zikir ile nisyanın, rezilet ile faziletin, insanla şeytanın, cemadatla hayvanatın, sâlihlerle fasitlerin, erkeklerle kadınların ve daha pek çok unsurun, kıssanın muhteşem olay örgüsü içinde harmanlanmış olması bu kıssanın kıssaların en güzeli olmasının unsurlarındandır. Ayrıca kıssada kahramanların aksiyonlarının tevhit, fıkıh, siyer, idare, siyaset, iktisat ve muaşeret gibi dinî ve dünyevi bütün beşerî saha ile ilişkili boyutlara sahip olması da bu kıssanın kıssaların en güzeli olmasının sebeplerinden biridir.

Her Şey Bir Rüya ile Başladı

اِذْ قَالَ يُوسُفُ لِاَبِيهِ يٰٓاَبَتِ اِنِّي رَاَيْتُ اَحَدَ عَشَرَ كَوْكَباً وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَاَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ

> "Bir gün Yusuf, babasına demişti ki: "Babacığım! Ben rüyamda on bir yıldızla Güneş'i ve Ay'ı gördüm; onları bana secde ederken gördüm." (Yusuf, 4)

Buradaki "ya ebeti" ifadesi çok özel bir tabirdir, çok muhabbetli ve şefkatli bir ifadedir; Türkçedeki "babacığım, canım babam" gibi bir anlama karşılık gelir. Babasını çok seven bir evlat, babasına böyle seslenir. Evladını çok seven bir baba da "ya büneyye" der. Bu da "Ey oğulcuğum, canım oğlum" demektir.

Bu hitap tarzlarında bir sahiplenme, bir vefa, bir fedakârlık sezilir. Benzer bir ifadeyi, Yasin suresinde, şehrin uzak tarafından gelen Habîbu'n-Neccâr'ın, peygamberleri öldürmeye kastetmiş kavmine hitabında da görürsünüz: قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ (Yasin, 20) "Şöyle dedi: "Ey kavmim! Bu elçilere uyun." "Ey kavmim..." dedi. "Ey sapıklar, ey zalimler, ey dalalette olanlar!" demedi. Niçin? Kalbe dokunursan insana ulaşırsın; kalbi pas geçen insanı da teğet geçer. Kalbe ulaşacaksın. Kalbe ulaşmanın yolu da yüzü soğuk retorikleri terk edip insanın ruhuna dokunacak, kalbine ulaşacak, duygularına vasıl olacak samimi, içten bir retorik inşa etmekten geçiyor. Peygamberlerin hitap üslubu insanın gönlünü fethetmeye dayalı bir üsluptur onun için. İnsanın gönlünü açmadan gözünü açamazsın.

Sonra Hz. Yusuf dedi ki: "Ben rüyamda on bir yıldızla Güneş'i ve Ay'ı gördüm; onları bana secde ederken gördüm." Bazı alimler diyorlar ki: Gayb aleminde Allah'ın ilminin tecelli ettiği ve adına Levh-i Mahfuz denilen bir levha, adeta manevi bir pano vardır. Allah'ın lütfu sayesinde insan ruhu bu levhayı okuyabilme kabiliyetine sahip kılınmıştır. Fakat ruhun madde alemindeki meşguliyeti buna engel olmaktadır. Ancak uyku halinde ruhun bedenle ilgisi zayıflar ve Levh-i Mahfuz'u okuma gücü artar. Can gözünün orada gördükleri, hayal aleminde birtakım simgeler aracılığıyla izler bırakır. Bu izler bir ilim dahilinde deşifre edilebilir. Bu ilim "tabir" ya da "te'vil" adıyla anılır. İşte salih rüyaların hakikati budur.

Sadık rüyalar levh-i mahfuzdaki delile; o da hayat planındaki bir hakikate tekabül eder. Yani bazen insan böylesi bir nimete mazhar olur ve olacak olanı olmadan evvel bilebilir. Peygamber Efendimiz bu tür rüyanın peygamberliğin kırk altı cüzünden biri olduğunu haber vermiştir. (Buhârî, Ta'bîr, 2-4) Ona vahyin gelişi de sâdık rüya ile başlamıştır. (Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 3) O bir rüya gördüğünde sabahın aydınlığı gibi ortaya çıkardı. Aişe annemiz nübüvvetine altı ay kala Peygamberimizin rüyalarının değiştiğini ve salih rüyalar görmeye başladığını ifade etmektedir. Rüya böyle bir tecelli ile

rahmani bir mahiyet sergilediği gibi nefsani ve şeytani bir dürtüye ve duyguya da dayanabilir. Bu bahsettiklerim rüya hakkında en bilinen hususlardır.

Şimdi Hz. Yusuf "Ben rüyamda on bir yıldızla Güneş'i ve Ay'ı bana secde ederken gördüm." dedi. Babası Hz. Yakup da hemen dedi ki:

قَالَ يَا بُنَيَّ لَا تَقْصُصْ رُءْيَاكَ عَلَىٰ اِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوا لَكَ كَيْداً اِنَّ الشَّيْطَانَ لِلْاِنْسَانِ عَدُوٌّ مُبِينٌ

> "Babası, 'Yavrucuğum' dedi, 'Rüyanı sakın kardeşlerine anlatma, sonra sana tuzak kurarlar! Çünkü şeytan insana apaçık bir düşmandır.'" (Yusuf, 5)

Rüyayı müstakbel peygamber oğlundan dinleyen peygamber baba Allah'ın bahşettiği ilimle oğlunun ileride yüce bir makama geleceğini hemen anladı. Ama bir de içini korku ve hüzün sardı. Çünkü diğer oğulları, Yusuf'u çok kıskanıyorlardı. Evet onlar peygamber olan babalarına iman etmişlerdi fakat hâlâ birtakım duygularının esiri idiler. Şeytanın vesveselerine kulak veriyorlardı. Bu rüyadan haberleri olduğunda ona her türlü zulmü reva görebilirlerdi. Onun için Hz. Yakup "Rüyanı kardeşlerine anlatma." dedi. Çünkü o da bir peygamberdi. Her peygamberde sembolleri çözme ilmine dair bir nasip mutlaka vardır. Semboller, maddi gibi görünmelerine rağmen manevi nitelikler taşıyan ve bizi eşyanın ve olayların iç gerçekliğine ulaştıran anahtarlardır. İleride ayan beyan ortaya çıkacağı gibi; Hz. Yusuf'un rüyada gördüğü Güneş, babası Yakup; Ay, annesi Rahel; yıldızlar ise on bir kardeşi idi. Onların Hz. Yusuf'a secdesi ise onun maddi ve manevi bakımdan çok yüksek bir makama ulaşmasını simgeliyordu. Bundan sebep "Sakın rüyanı kardeşlerine anlatma! Sonra sana tuzak kurarlar! Çünkü şeytan insana apaçık bir düşmandır." diye ekledi.

Adeta ilahi bir takdirin olay örgüsü ve kahramanları birer birer sahneye çıkıyor. Sahnede bir evlat var; adı Yusuf ve bir peygamber baba, adı Yakup. Bir de kardeşleri var Yusuf'un şimdilik sahnede; şimdilik kardeşleri... Bir zaman sonra değil kardeşlikten, insanlıktan nasıl çıktıklarına şahitlik edeceğiz. Ve bir de şeytan sahada. Çiğ süt emmiş şu insanoğluna ne yapabileceğini, neler yaptırabileceğini hep beraber göreceğiz. Ayette Hz. Yakup'un "Çünkü şeytan insana apaçık bir düşmandır." dediğini aktarıyor Allah (cc) bize. Bir peygamberin şeytan hakkındaki teşhisi, tespiti budur. Bu çok mühim bir ifadedir.

İnsanın Baş Belası: Şeytan

Şeytan çok tehlikeli bir varlık. İnsanın başının belası. İnsanı Allah'ın yolundan çıkarmak için her şeyi yapabilecek kadar gözü kara. Şeytan Allah'ın huzurundan, o ulvi alemden kovulduğunda, "Bundan böyle benim sapmama izin vermene karşılık, ant içerim ki, ben de onları saptırmak için senin doğru yolunun üstüne oturacağım. Sonra (pusu kurup) onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından sokulacağım ve sen onların çoğunu şükreden (kimse)ler bulamayacaksın." dedi. İnsanı yoldan çıkarmak, dünyasını ve ahiretini berbat etmek, onu ebedi hüsrana sürüklemek için ant içti. Adeta insanla arasında bir kan davası ilan etti. İnsanın kanına, canına talip değil belki ama onu ebedi hüsrana uğratmaya talip çetin bir düşman, sinsi bir yılandır şeytan.

Hepimiz Âdem-Şeytan kıssasını biliriz. Şeytan Hz. Âdem'e secde etmedi. "Onu çamurdan, beni ise ateşten yarattın. Ben ona neden secde edeyim." dedi. Ve cennetten kovuldu. (A'râf, 12-13) Sonra şeytan secdenin intikamını almak için insanın peşine düştü ve ebedi yaşamı vaat ederek, daha doğrusu Âdem babamıza ve Havva annemize yalan söyleyerek yasak ağacın meyvesinden yedirdi. Ve Hz. Âdem babamızın ve Hz. Havva annemizin cennetten çıkarılmasına neden oldu. Ve Allah onları birbirlerine düşman olarak

yeryüzüne indirdi. Hz. Âdem'e ve Âdemoğullarına "Şeytan sizin için düşmandır. Siz de onu düşman edinin." buyurdu. Çünkü şeytan insana vesvese vererek, Peygamberimizin ifadesiyle adeta onun damarlarında akarak, içinde gezerek ona kötü duygular ilham eder. Kur'ân'ın ifadesiyle insanın göğsünün içine vesvese verir. (Nâs, 5) İnsanın üzerine karabasan gibi çullanır. Bu duruma düşenler için Allah (cc) "Eğer şeytandan gelen kötü bir düşünce seni dürtecek olursa, hemen Allah'a sığın. Çünkü O, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir." (Fussilet, 36) buyuruyor. Bundan sebep şeytandan Allah'a sığınmamız Allah'ın emridir, bu sığınma bir kulluk görevidir. Hatta Allah "Kur'ân okuduğun zaman, kovulmuş şeytandan Allah'a sığın." (Nahl, 98) buyuruyor. Yani insan Kur'ân okumak gibi manevi bir faaliyet esnasında bile onun şerrinden ve hilesinden emin olamaz.

Bundan dolayı kıraat öncesinde istiaze çekmek ve "Eûzü billâhi mineşşeytanirracîm/ Kovulmuş şeytanın şerrinden Allah'a sığınırım." demek bazı alimlere göre farz bazılarına göre ise müekked bir sünnet olmuştur. İstiaze adeta şeytanın, insanın aklını bulandırıp âyetleri yanlış anlamasına sebep olmasına karşı; Kur'ân'ı okuyanın Kur'ân'ı indirenden yardım talebidir. Kur'ân'ı doğru anlamak demek de Kur'ân'ı okuyanın Kur'ân'ı indirenle kurduğu manevi bir temas sonucu Kur'ân'ı indirenin Kur'ân'ı okuyana bahşettiği ilahi bir mazhariyettir.

Şeytandan Allah'a sığınmak gerekir. Sığınması olmayanın savunması yoktur. Sığınması olmayan her türlü şaşkınlığa, sapkınlığa, azgınlığa namzettir. Şeytana kulak veren kardeşlerinin Yusuf'a yaptıkları -eğer insan iman, ihlas, dua, niyaz, zikir, fikir ve salih amelin her türüyle Allah'a sığınmazsa- şeytanın insanı insanlıktan nasıl çıkaracağının, nasıl insanı insanın kurdu, kardeşi kardeşin katili yapacağının çok somut bir göstergesidir. Yakup (as) hem Yusuf'a (as) kazandıracağı yüceliğin hem de kardeşlerinin bu rüyayı öğrendikleri takdirde ona yapabilecekleri kötülüklerin farkında olduğu

için Hz. Yusuf'a, "Rüyanı sakın kardeşlerine anlatma, sonra sana tuzak kurarlar! Çünkü şeytan insana apaçık bir düşmandır." dedi.

Hz. Yakup Rüyayı Yorumluyor

Yakup (as) Allah'ın, kendisine bahşettiği ilimle bu rüyayı şöyle yorumladı:

وَكَذٰلِكَ يَجْتَبِيكَ رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْاَحَادِيثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَعَلٰٓى اٰلِ يَعْقُوبَ كَمَٓا اَتَمَّهَا عَلٰٓى اَبَوَيْكَ مِنْ قَبْلُ اِبْرٰهِيمَ وَاِسْحٰقَ اِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

> "Anlaşılan böylece rabbin seni seçecek, sana rüyada görülenlerin yorumunu öğretecek ve daha önce ataların İbrahim ve İshak'a nimetini tamamladığı gibi sana ve Yakup soyuna da nimetini tamamlayacaktır. Kuşkusuz rabbin çok iyi bilendir, hikmet sahibidir." (Yusuf, 6)

Görülen bu rüyaya ve Hz. Yakup'un yorumuna göre Allah, Hz. Yusuf'u bir peygamber olarak seçecek ve ona "olayların yorumu"nu yani "te'vîlü'l-ehâdîs"i öğretecektir. Burada "te'vil" terimi, tabir etmek demektir. "Ehâdîs" ise yalnızca rüyalar değil, rüyaların da içinde bulunduğu bütün olaylar demektir. Te'vilu'l-ehâdîs ise rüyaların, olayların, haberlerin veya bunlara delalet eden sembollerin gerçek manasını ortaya çıkarmak demektir. Allah Hz. Yusuf'a olayların sebep-sonuç ilişkisini ve olayların içyüzünü öğretmiştir. Âyette geçen "Önce ataların İbrahim ve İshak'a nimetini tamamladığı gibi sana ve Yakup soyuna da nimetini tamamlayacak." ifadesi de Allah'ın Hz. Yusuf'a peygamberlik ve te'vilü'l-ehâdîs'le birlikte devlet yöneticiliğini de bahşedeceğine bir işaret olarak kabul edilebilir.

Oğul bu rüyayı gördü, bir peygamber olan babası da bu yorumu yaptı. Ve sözlerinin sonuna ekledi: "Kuşkusuz rabbin çok iyi bilendir, hikmet sahibidir." Belki de bu ifade Allah'ın şu bahsi geçen nimetlerine ulaşmada Hz. Yusuf'un pek çok sıkıntı ile karşılaşacağına ve